

ÜLKE TANITIMI
COUNTRY PRESENTATION

KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ
Republic Of Kyrgyzstan

Hazırlayan: Roza ABDYKULOVA*

Kırgızlar tarihte bilinen en eski Türk kavimlerinden biridir. Onlar hakkında en eski Çin kaynaklarında bilgiler bulunmaktadır. Yaşadığı bölge açısından da Orta Asya'daki en eski milletlerden biridir. Günümüzde egemen Kırgızistan Cumhuriyeti olmadan önce 1926 yılında Kırgızistan, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. 1936 yılında ise Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile bağımsız Kırgızistan Devleti kurulmuştur. Daha doğrusu 1986 yılında Mihail Sergeevič Gorbaçev'in yönetime gelmesiyle başlayan açıklık (glasnost) ve yeniden yapılanma (perest-

* Yrd. Doç. Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Uzaktan Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı

royka) hareketleri sonucu Kırgızistan Cumhuriyeti 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiştir. Aşağıda bağımsız devletin oluşumu, ekonomik durumu, sosyal ve kültürel açıdan gelişmeleri hakkında bilgiler sunulacaktır.

Sovyetler Birliği'nin Çöküşü ve Bağımsız Kırgızistan Devletinin Oluşumu.

1985 yılındaki Sovyet Sosyalist Komünist Partisi'nin Genel Kurulu Sovyetler Birliği'nin ve onun bünyesindeki Kırgızistan'ın tarihi için de yeni bir devrin başlangıcına adım attı. Kurulda sosyal ve ekonomik meseleler farklı bir şekilde ele alındı. Mihail Sergeevič Gorbaçev'in reformları '*yeniden yapılanma-perestrojka*' adıyla adım atmaya başladı. Yukarıda adı geçen kurulda ülkedeki sosyal ve ekonomik gelişmeyi hızlandırmak temel amaç olarak kabul edildi.

Bilim ve teknolojinin gelişmesi sonucu ülkedeki ekonomik gerilemeyi durdurmak ön plana çıktı. Siyasi yöneticiler amaca ulaşmakta ekonomik ve siyasi açıdan derinden değişiklik yapmak yerine daha kolay yolu seçtiler. 1985 yılında Kırgızistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi Birinci Sekreteri Turdakun Usubaliyev görevden alınmış, yerine Apsamat Masaliyev tayin edilmiştir. Bununla birlikte ülkede birkaç vali ve bölge yöneticileri de değiştirilmiştir. Böylece parti yöneticileri bir az da olsa gençlerden tayin edilmiş hale dönüşmüştür.

Sovyet Sosyalist Komünist Partisi XXVII. Kongresinde alınan karara göre, 1986-1990 yıllarını kapsayan ekonomik ve sosyal gelişmelerin planı yapılmıştır. Ülkedeki ekonomik ve sosyal yönden gelişmenin yükümlülükleri kesinleştirilmiştir. Burada sanayiye yoğunlaştırmak ve ürünlerin kalitesini yükseltmek için adımlar atılmıştır. Kırgızistan Komünist Partisi XVIII. Kongresi, Sovyet Sosyalist Komünist Partisi XXVII. Kongresindeki alınan kararlara olumlu bakmıştır. Buna göre 1990 yılının sonuna kadar Kırgızistan'da endüstri yüzde 24, hayvancılıktaki ürün yüzde 15, elektrik enerjisini 13 milyar kilovata yükseltmek, çiftçilikten alınan ürünleri yüzde 40 yükseltilmesi gerekiyordu. Yukarıda alınan kararları gerçekleştirmek imkânsızdı. Kararlar, yeni teknolojiyi kullanmak yerine hep alınacak ürünlerin sayısını çoğaltmakla üstlendi. Böylece ülkenin ekonomik durumu tüm SSCB ülkelerindeki gibi bir çöküş yolunu bulmuştur.

1988-1989 yıllarında ülkede yeni koşullar ortaya çıktı. Bu zamana kadar yenilenme daha çok üst düzeyin, yani yöneticilerin elinde gerçekleşmiş ise, bundan sonra halk ona aktif bir şekilde iştirak etmeye başlamıştır. Kırgızistan'da genç milli aydınlar, tarihi mirasları ve kültürel anıtlarını tamir etme, sokakların adlarını değiştirme, Kırgız Dilinin geleceği gibi meseleleri ele almaya başladılar. Ülkenin parti ve devlet yönetiminden bağımsız olan Aşar Harekâtı, Oş Bölgesi adlı organizasyonlar oluşmuştur. 1990 yılında Asaba ve Vatandaş Girişimi adlarındaki

milli-demokratik dernekler ortaya çıkmıştır. Tekrardan milli yapılanma harekâtı tüm ülkeye yayılmıştır. Maylısay'da Kırgız Demokratik Partisi, Calal-Abad'da Demokratik Birlik, Kırgız Devlet Üniversitesi'nde Genç Tarihçiler Kurumu oluşmuştur. Yukarıda adı geçen birlikler, dernekler hayattaki sosyal ve ekonomik alanda aktif rol oynamaya başlamıştır.

Kırgız milli aydınların arasında siyasi organizasyon oluşturmak düşüncesi ortaya çıkmıştır. Kazat Akmatov, Cıpar Cekşeev, Topçubek Turgunaliyevlerin yönetiminde Kırgızistan Demokratik Harekâtı adlı organizasyon oluşturulmuştur. Bunun parti kontrolü dışında bulunması yöneticileri tedirgin hale bırakmıştır. Komünist Parti, Kırgızistan Demokratik Harekâtı'nı halkın göz önünde kötüleştirmeye çalışmıştır. 23 Eylül 1989 yılında Kırgızistan Komünist Partisi altındaki Kırgız Sovyet Sosyalist Yüksek Kurulu Dil hakkındaki kanununun sayesinde Kırgız Dili *Devlet dili* olarak kabul edilmiştir.

1989 yılında basında Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasasına değişiklikler ve eklemeler yapmak, milletvekilleri seçmek hakkındaki yasanın projesi yayınlanmıştır. 1990 yılındaki Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Kurulun ilk oturumunda Kırgızistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi Birinci Sekreteri Apsamat Masaliyev Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Kurulu Başkanı olarak seçilmiştir. Apsamat Masaliyev ilk defa devlet başkanı hakkına sahip olmuştur.

Kırgızistan'da cumhurbaşkanlık seçimi meselesi 1990 yılında Yüksek Kurulun oturumunda dile getirilmiştir. Ama bu yöneticiler ve milletvekilleri tarafından desteklenmemiştir. Ülkedeki sosyal ve ekonomik durum, bazı ülkelerde cumhurbaşkanlık sistemine adım atılması Kırgızistan'da da bu meseleyi aktüel hale getirmeye sebep olmuştur.

Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Kurulu oturumu 22 Ekim 1990 yılında gerçekleştirdi. Bu oturumda cumhurbaşkanlık sistemini kabul etme konusunda karar alınmıştır. Aynı gün sabahı şu an Bişkek dediğimiz başkentte (o dönemde Pişpek) Kırgızistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin giriş kısmında, Pişpek adındaki otelinin önünde, Alatoo sinema binasının önünde, Kırgız filarmonisinin ve Kırgız telgraf binasının önlerinde-beş yerde açlık ilan eden toplum meydana gelmiştir. Onların sayısı gün geçtikçe çoğalmış ve 27 Ekimde yüz kırkı bulmuştur. Onların talepleri dokuz kısımdan oluşmaktaydı ve bir bölümü Apsamat Masaliyev'in işine son verilmesiyle ilgiliydi. Böylece cumhuriyetin birinci cumhurbaşkanını seçme işine adım atılmıştır. Cumhurbaşkanı seçimine adaylar Apas Cumagulov, Cumgalbek Amanbayev, Apsamat Masaliyevler idi. Ama seçimde üçü de yeterince oy toplayamamıştır. Oturum yeni adayları kabul etmeye karar almıştır. İkinci gösterilen adayların arasından Askar Akaev çok oy

birliğiyle cumhurbaşkanı seçilmiştir. Böylece 27 Ekim 1990 yılında Kırgızistan ilk defa cumhurbaşkanını seçmiştir.

Askar Akaev 10 Kasım 1944 yılında Kemin reyonundaki Kızıl-Bayrak köyünde dünyaya gelmiştir. Ailede beş kardeşin en küçüğüdür. O, 1961 yılında altın madalya ile lise mezunu olmuştur. Leningrad'daki (Saint- Petersburg) Mekanik ve Optik Enstitüsünden mezun olduktan sonra aynı enstitüde laboratuvar asistanı, Yüksek Lisans öğrencisi, 1976-1982 yıllar arası ise Frunze'deki (şu anki Bişkek) Politeknik Enstitüsünde, Leningrad Mekanik ve Optik Enstitüsünde mühendislik görevinden bölüm başkanlık görevine kadar yükselmiştir. Yirmi yedi yaşında iken Doktorasını (kandidat), 34 yaşında Doçentliğini (Doktora) almıştır.

Askar Akaev, 1986-1987 yıllar arası Kırgızistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi bilim ve üniversiteler bölümü başkanı, 1987 yılında ise Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Başkan yardımcısı, 1989 yılında adı geçen akademinin Başkanı olarak tayin edilmiştir. Teknik bilimlerin doktoru, Profesör, Bilimler Akademisi Akademiđi ve kendi alanında çok sayıda bilimsel çalışmalar yapmış ve kitaplar yazmış bilim adamıdır.

Cumhurbaşkanı seçimi ülkenin bağımsız olarak kabul edilmesini hızlandırmıştır. 15 Aralık 1999 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti büyük Meclisinin üçüncü oturumunda Kırgız Cumhuriyeti devletinin egemenliği hakkında deklarasyon (bildirge) kabul edilmiştir. Böylece 15 Aralık 1990 yılında kabul edilen bildirge Kırgızistan'ı egemen olarak ilan etti. 1986-1990 yıllar arasındaki ekonomideki çabalar iyi verimli bir sonucu veremedi. Bundan dolayı Pazar ekonomisine geçiş zaruri hale gelmiştir. Ülke 1991 yılında Pazar ekonomisine geçiş ve özelleştirme siyasetine adım attı. Ne kadar gelişmeye yönelik gayret olmasına rağmen ekonomide pek fazla fark olmadı. Bundan dolayı 17 Mart 1991 yılında referandum kabul edilmiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki bazı ülkeler kendilerinin bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. 31 Ağustos 1991 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisinin (Coğorku Keneş) oturumu tarihi belgede Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsızlığı hakkındaki Deklarasyonu kabul edildi. Bu deklarasyon resmi olarak açık bir şekilde ilan edilmiştir. Böylece dünya haritasında yeni bir bağımsız devlet meydana gelmiştir. Ülke bağımsızlığını kabul ettikten sonra Sovyet dönemindeki organizasyonlardan kurtularak tüm idareyi kendisi yönetmeye başlamıştır. 20 Ekim 1991 yılında Devlet Güvenlik Komitesi ortadan kaldırılarak yerine Milli Güvenlik Komitesi oluşturulmuştur. 3 Aralık 1991 yılında ise milli muhafız asker sistemi kurulmuştur. 25 Aralık 1991 yılında SSCB başkanı M.S. Gorbaçev görevinden çekilmiştir. Kansız, barış yoluyla SSCB dağılınış ve yerine Bağımsız Devletler Topluluđunu oluşturulmuştur.

Böylece Kırgızistan bağımsızlığını aldığı anda sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan derin değişimlere girdi. Buna ilk başta egemenliğini, bağımsızlığını ilan etmesi, ardından da Komünist Partinin faaliyetlerinin durdurulması, SSCB'nin çöküşü ile Kırgızistan tarihinde yeni sayfalar açılmıştır. Böylece ülkede yeni sosyal ve ekonomik yönden adımlar atılmaya başlamıştı. Artık totaliter siyasi rejim ve merkezi yönetim durmuştu.

Kırgızistan gelecekte atacağı adımlarda dünyadaki ülkelerden örnek almayı amaç edindi ve ilk onun bağımsızlığını tanıyan kardeş ülke Türkiye Cumhuriyeti ile elçilik münasebetlerine başladı. Ardından da ekonomik, kültür ve eğitimde ortak çalışmalara adım atıldı.

Yeni kurulan bağımsız devlette ilk başta yönetimde nasıl adım atılması gerektiği ön plana çıktı. Böylece yönetim üç büyük bölümden: yasa, yargılama ve yürütmeden oluşmaktaydı. Kırgızistan'da yargılama organı 350 milletvekilinden oluşan Yüksek Meclis mevcuttu. Kırgızistan yargılama organı Şubat 1990 yılında seçildi ve Eylül 1994 yılına kadar faaliyetine devam etti. Oradaki milletvekillerinin yüzde doksanı 1991 yılında faaliyeti durdurulmuş olan Komünist Partinin üyelerinden oluşmaktaydı. Cumhurbaşkanı, Yüksek Meclisinin onayı ile Başbakan ve hükümet üyelerini seçebilirdi. Ocak 1992 yılında idari yönetimde yeniliklere adım atıldı. Tüm vilayetlerde, reyonlarda yönetim vekilleri- '*akim*' yönetimi sistemi yürürlüğe girdi. Akimler devletin yargılama grubunun fonksiyonlarını bölgesinde gerçekleştirecekti. Vilayet ve reyonlarda akimler (reyon yöneticisi) yerli kurulun alt kısmında yargılama ofisinin bazında oluşmaktaydı. Böylece idari yönetimde valiler-akimler yönetim haklarına sahip olmuştur. Kırgızistan'da yargılama Anayasa, Yüksek Mahkeme, Yüksek Hakem Mahkemesi ve yerli mahkemelerden oluşmaktadır. Yerli mahkeme vilayet, reyon, şehir, asker mahkemesi tarafından yürütülmektedir. Kanunun adaletli şekilde yürütülmesini Genel Savcılık kontrol etmektedir.

1990 yılının son aylarında Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasını kabul etmek için Askar Akaev'in başkanlığında komisyon oluşturulmuştur. Anayasa tüzüğü 1992 yılında basında yayınlanmış, birçok fikirler ortaya atılmıştır. Tekrardan gözden geçirilen anayasanın son hali 5 Mayıs 1993 yılında kabul edilmiştir. Böylece 5 Mayıs Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası günü olarak günümüze kadar bir bayram şeklinde devam etmektedir. Anayasaya göre devlet yönetimi yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılmaktadır. Halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı anayasanın düzgün çalışmasında ve devlet idaresinin birliğinden sorumludur. Yasama idaresini Cogorku Keneş (Yüksek Meclis), yürütmeyi hükümet ve yerli başkanlar (akimler), yargıyı Yüksek Hakem Mahkemesi yürütmektedir.

İki meclisli parlamento sonbahar 1994 yılında Cogorku Keneş (Yüksek Meclis) kendi işini durdurduktan sonra cumhurbaşkanı Askar Akaev ülkede siyasi dengeyi sağlamak, merkezi seçim Komitesini oluşturmak için 22 Ekim 1994 yılında referandumda alınan kararlara imza attı. Burada iki meclisli parlamento oluşturma meselesi yer aldı. Şubat 1995 yılında iki meclisli Cogorku Keneş'e (Yüksek Meclis) geçmek için seçim yapıldı. 28 Martta Cogorku Keneş'in (Yüksek Meclis) iki meclisinin 35 milletvekilinden oluşan yasama ve 70 milletvekilinden oluşan halk temsilcileri (mebus) toplantısının oturumu oldu.

Kırgızistan'da seksenden fazla millet yaşamaktadır. Bundan dolayı Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akaev'in insiyatifi ile Bişkek'te Kırgızistan halklarının Birinci Kurultayı (toplantısı) düzenlendi. Bunda birliğin, huzurun ve barışın bildirgesi (deklarasyon) kabul edilmiştir.

Kırgızistan egemenliğini aldığından bu yana halk siyasi alanda aktif rol oynamaya başlamıştır. Aralık 1991 yılında Erkin (bağımsız) Kırgızistan demokratik partisi, Asaba (bayrak) milli canlanma partisi, Kırgızistan Komünist Partisi, Ata Meken, cumhuriyet Halk Partisi, Kırgızistan Demokratik Harekâtı, Tarım, Sosyal Demokrat, Birlik, Kadın Demokrat, Ekonomik Birlik, Benim ülkem (vatanım) Harekâtı ve partileri kurulmuştur. 1995 yılında ülke çapında 520 dernek ve partiler kayıt olmuştur. Bunlardan 12 siyasi parti, 28 kültür merkezleri, 6 kamu siyasi harekâtı, 15 kadın organizasyonları, 14 sendika yer almaktadır. Ülkede bunların dışında 5000 den fazla toplum kuruluşları mevcuttur. Bunların sayısı gün geçtikçe daha da artmaktadır. Onlar ülkede insan hakları, demokrasi, pazar ekonomisi ve diğer meseleler üzerinde kendi faaliyetlerine devam etmektedirler.

Kırgızistan'daki endüstri diğer Sovyet sistemindeki ülkelerin fabrikalarına bağımlı idi. Örneğin, Frunze adındaki tarım makinelerini kurma fabrikası ham maddeyi Sovyetler Birliği'ndeki yüz doksan beş kuruluştan almaktaydı. Ülkede birleşmiş zincir ekonomisi mevcut idi. Ağır ekonomik durum ve siyasi dengesizlikten dolayı halk çok ağır hayatı baştan geçirmekteydi. İşsiz insanların sayısı yüz kırk bine ulaşmıştır.

Kırgızistan'da özelleştirme 1991 yılında başlamıştır. 1991-1993 yıllar arasında devlet mülkiyetinin yüzde kırkı özelleştirilmiştir. 1994-1995 yıllar arasında Kırgızistan'da devletteki özelleştirmeyi devlete bağımsız yapmak için tüzük hazırlanmıştır. 1994 yılında yapılan istatistiklere göre, 10 000 devlet kuruluşunun 5900 ü özelleştirilmiştir. Buna en iyi örnek tarımda yapılan değişikliklerdir. Özel tarım sektöründe çalışan köylü çiftçilerin sayısı on yedi bine ulaşmıştır. Ama böyle durum sistemli, düzenli şekilde yapılmamıştır. Bundan dolayı 1994-1995 yıllar arasında ekonomik açıdan yapılan reformun tüzüğü tekrar gözden geçirilmiştir.

1992 yılında Rusya, Ukrayna, Bağımsız Devletler Topluluğundaki fiyatların dengesinin bozulması Kırgızistan'da da fiyatın artmasına sebep olmuştur. Eylül-Aralık 1992 yılında enflasyon yüzde yirmi beş, 1993 yılında ise yüzde otuz altıya çoğalmıştır. Enflasyon dolayısıyla eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki ülkelerin ortak paradan dolayı ekonomik durumu aniden kötüleşmiştir. Bunların arasında Kırgızistan da kendi milli parası olmayınca ağır bir durumu yaşamıştır. Böyle durumda 4 Mayıs 1993 yılında cumhurbaşkanının inisiyatifiyle milli parayı –*somu* kabul etme kararı alınmıştır. Aynı sene 10 Mayıstan itibaren som yürürlüğe geçmiştir. Bu tarih Kırgızistan tarihinde milli paranın kabul edildiği resmi gün olarak bilinmektedir.

Kırgızistan 1992 yılından itibaren uluslararası kuruluşlara üye olmaya başlamıştır. 30 Ocak 1992 yılında OBSE'ye (Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) üye olmuştur. 2 Mart 1992 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olmuştur. Aynı gün New-York'ta Kırgızistan'ın bayrağı Bağımsız Devletler Topluluğu'nun bayraklarına eklenmiştir. Kırgızistan UNESCO gibi uluslararası organizasyonlara üye olmakla dünyada ortak yapılmakta olan faaliyetlere aktif bir şekilde iştirak etmeye başlamıştır. Kırgızistan egemenliğini aldıktan sonra başka ülkelerde yaşamakta olan Kırgızlarla sıkı bir irtibat sağlamaya başlamıştır. Böylece onları davet etmekle 24 Ağustos-1 Eylül 1992 tarihinde Dünya Kırgızlarının Birinci Kurultayı düzenlenmiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çöktükten sonra uluslararasıında Kırgızistan devleti de tanınmaya başlamıştır. Devletin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkeler Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. İki ülkenin elçilikleri Bışkek'te ve Kırgızistan'ın elçilikleri de Washington ile Ankara'da açılmıştır. İlk on sene içerisinde Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yüz otuzdan fazla ülke tanımıştır. Onların arasından doksan altısıyla diplomatik bağlar kurulmuştur. Böylece 1992 yılından itibaren Kırgızistan Cumhuriyeti uluslararası organizasyonlara üye olmaya başlamıştır. 30 Ocak 1992 yılında OSCE'ye, 2 Mart 1992 yılında ise Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na üye olmuştur. 1998 yılında Dünya Ticaret Organizasyonuna üye olmuştur. Ocak 1995 yılında Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Kazakistan Gümrük Birliği oluşmuştur. Buna Kırgızistan 1996 yılında bir sene geçtikten sonra üye olmuştur. Ancak adı geçen birlik 2000 yılında Avrasya Ekonomik Topluluk Organizasyonu adını almıştır. Merkezi Asya bölgesinde teröre karşı mücadele ve istikrarı sağlamak amacıyla 1996 yılında Şanhay'da Kazakistan, Kırgızistan, Çin, Rusya Federasyonu, Tacikistan üye olmak üzere Şanhay Beşliği oluşmuştur.

Egemenliğini aldığından itibaren Kırgızistan'da dış ekonomik bağlantılar adım atmaya başlamıştır. Bu alanda kendini geliştirmesi için 7 Şubat 1991 yılında

cumhurbaşkanının aldığı karar ile cumhurbaşkanlığının himayesinde dış siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda bağlantılar koordinasyonu oluşturulmuştur.

SSCB dönemindeki yapılan perestroyka reformu halkın zihniyetinin değişmesine yol açmıştır. Bu da kültür alanında yeni gelişmelere imkân sağlamıştır. Enformasyon ile kültür alanına da demokrasi sıçramıştır. Yazarlar, şairler, bilim adamları siyasi ve sosyal faaliyetlere aktif bir şekilde iştirak etmeye başlamıştır. Hatta onlardan bazıları milletvekili de olmuştur. SSCB döneminde başkentte sadece bir okul (lise) Kırgız Dilinde eğitim vermekteydi. Tokmok'ta Kırgız Dilinde eğitim veren sadece bir okul, Calal-Abad şehrinde ise Kırgız ve Rus dillerinde olmak üzere iki dilde eğitim veren tek okul, Sokuluk ve Belovodsk bölgelerinde ise Kırgız Dilinde eğitim veren bir tane bile okul olmamıştı. Böylece Kırgız Dilini geliştirmek amacıyla faaliyetler yapılmaya başlamıştır. 23 Eylül 1989 yılında Cogorku Keneş (Büyük Millet Meclisi) tarafından Kırgız Dili Devlet Dili olarak kabul edilmiştir. Bu da dilin gelişmesine yol açmıştır.

1988 yılında okullarda (ilkokul, ortaokul ve lise) reform yapmak meselesi ortaya çıkmıştır. 1993 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti Eğitim hakkındaki kanunu değiştirmiştir. Ülkede 1996 yılı eğitim yılı olarak kabul edilmiştir. Buradaki amaç, eğitim alanında yenilikleri ve zamanın gerektirdiği şartları uygulamak ve uygarlığa doğru yol almak idi. Böylece başkent Bişkek'te Kırgız okulları, lise ve gimnazyumlar (lise) çalışmaya başlamıştır. Yüksek eğitim alanında dahi ortaklaşa kurulmuş olan uluslararası üniversiteler çalışmaya başlamıştır. Onlara Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi başta olmak üzere Kırgız-Slav Üniversitesi, Merkezi Asya Amerikan Üniversitesi örnek getirilebilir. Daha önceden başkentte sadece tek bir üniversite var iken, onların sayısı günümüzde kırka ulaşmıştır.

□ Günümüzde Kırgızistan bağımsız bir devlet olmasına rağmen ekonomik açıdan durumu gelişmekte olan ülkelere mukayeseli ortadır. Böylece akademik T. Koyçuyev'in belirttiği gibi, bağımsızlığını aldığından bu yana Kırgızistan'daki ekonomi, sosyal durumu üç sürece ayırmak mümkündür.

I. süreç: 1990 yılının son ayından Nisan 1991 yılına kadarki zamanı kapsamaktadır. Bu dönemde ekonomide enflasyon güç aldığı dönemdir.

II. süreç ise Nisan 1991-Ocak 1992 yıllar arasını kapsar. Nisan ayında fiyatların yükselmesi, bütçenin azalması, enflasyonun yükselmesi, rublenin değerinin düşmesi, ekonomik açıdan diğer ülkelere bağlı olması dolayısıyla ekonomik bir durgunluk ve hatta geriye gitme sürecidir.

III. süreç ise Ocak-Nisan 1992 tarihin kapsar. Fiyatların ve aylık maaşın serbest hale gelmesi ekonomik durumu aniden kötüleştirmiştir. Böyle durum finansal açıdan çöküşe götürmüştür. Bundan sonraki dönemde olan ekonomik açıdan

büyük bir değişim olarak 10 Mayıs 1993 yılında Kırgızistan kendi milli parasını çıkarmaya başlamasını dördüncü süreç olarak kabul etmek mümkündür.

Ülkenin siyasi durumu değişmesiyle beraber ekonomi alanında dahi kardinal değişimler olmuştur. Aslında ilk yıllarda ülkede ekonomik ve sosyal açıdan hayatta kalma mücadelesi yaşanıyordu. Bundan dolayı ekonomide gelişme söz konusu bile olamazdı. İlk başta Pazar ekonomisine geçiş için özelleştirme işine başlanmıştır. Bunun ilk basamağı 1993 yılına kadar küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarını özelleştirme süreci sürmüştür. 1993-1994 yıllar arasında ise büyük kuruluşlar özelleştirilmiştir. Bu ikinci basamak olarak ele alınabilir. Birinci basamakta özelleştirme yolunda direk satışlar yüzde 26, özel sektörlere satış yüzde 20, rekabet şeklinde satış ise yüzde 20, hisse senedi şirketi ise yüzde 17 yi bulmuştur. İkinci basamaktakilerde ise, şirketlerin payı artmıştır. Böylece 1991-1998 yıllar arasında devlet dışı sektörler ekonomide pazar ekonomisinin gelişmesini amaçlamaktaydı. Ülkedeki enflasyonu durdurmak amacıyla milli para çıkarılmaya başlamıştı. Bu ekonomik durumu kontrol etme ve kendi para siyasetini yürütmeye yol açmıştır.

Kırgızistan'daki 31 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettiği deklarasyon (bildirge) belki de dış siyasete açılmasında ilk adım idi. Aynı senenin Aralık ayında direk üç ülke devletin bağımsızlığını resmi olarak kabul etmiştir (24 Aralık Türkiye Cumhuriyeti, 26 Aralık Avustralya, 27 Aralık da Amerika Birleşik Devletleri). Daha sonra 1992 yılında ülke ile diplomatik ilişkileri toplam 59 ülke kurmuştur.

Ülkede çok seviyeli okul sistemi mevcuttur. Başlangıç I-III. sınıfa kadar, ana okul veya zorunlu dediğimiz ise V-IX. sınıf arası, orta okul da X-XI. sınıftır. Yüksekokul veya üniversitede ise iki sistem mevcuttur. Birincisi lisans dediğimiz Bakalavr (Lisans) sistemi, ikincisi ise temel dediğimiz 5 veya 6 senelik eğitimidir. 1992 yılında ülkede ortaokulda 955 bin öğrenci bulunmuş ise, 1996 yılında onların sayısı 987'yi bulmuştur. Üniversitelerde ise öğrenci sayısı 53, 6 binden 56,3 bine ulaşmıştır. Ülkedeki ekonomik durumun kötü olmasına rağmen eğitime olan ilgi ve oranın arttığını görmekteyiz. Eğitimde yapılan reform dolayısıyla yeni tipteki okullar: gimnazyum, lise, okul siteleri açılmıştır. Bilim ve teknolojinin dünyada gelişmesinden dolayı Kırgızistan'a internet 1990 yılında girmiştir. Böylece bugüne dek on üniversite ve elli ortaokul ondan yararlanmaktadır. 1993 yılında Kırgız Devlet Üniversitesinin adına Milli adı eklenmiştir.

SSCB çöküşü ile yeni devlet bağımsız bir şekilde kurulmasına rağmen ülkedeki ekonomik durumun kötü olmasından dolayı tiyatro ve sinema bütçesi artık ortadan kalkmış ve çok kötü vaziyetteydi. Birçok tiyatro ve sanat adamları ekonomik durumdan dolayı başka ülkeye göç etmiş veya mesleklerini değiştirmek

zorunda kalmıştır. Ne kadar özel tiyatrolar açılrsa bile halkın onlara gitmesi üçte iki denecek kadar azalmıştır.

Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra geçen kısa süreçte iki önemli siyasi toplumsal hareketlilik yaşamasına rağmen demokrasiden uzaklaşmamış olmakla demokratik değerlere dayanan siyasal rejimini sürdürmeyi başarmaktadır.

Каунакча

В.В.Бартольд. Избранные турды по истории кыргызов и Кыргызстана. Бишкек, 1996.

Введение в историю кыргызской государственности. Бишкек, 2003.

Т.К. Чоротегин, К.С. Молдокасымов. Кыргыздардын жана Кыргызстандын кыскача тарыхы. Бишкек, 2000.

О.Ж.Осмонов, А.А. Асанканов. Кыргызстан тарыхы. Бишкек, 2001.

История Кыргызстана в схемах и комментариях. Бишкек, 2012. Ж.М. Малабаев, Кыргыз мамлекетинин тарыхы. Бишкек, 1999.